

دین پژوهی معاصر
درنگی در گفت‌وگوهای سه‌گانه‌ی

متجدد، متجدد و مجدد

علی اکبر رشاد

www.ketab.ir

دین پژوهی معاصر

درنگی در گفتمان های سه گانه ی

متجدد، متجدد و مجدّد

علی اکبر رشاد

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

چاپ دوم: ۱۳۸۴

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

قیمت: ۳۹۰۰ تومان

شابک: ۷ - ۴۳ - ۸۳۵۲ - ۹۶۴

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

رشاد، علی اکبر، ۱۳۲۵-

دین پژوهی معاصر: درنگ و درایتی در گفتمان های سه گانه ی متجدد، متجدد و مجدّد

علی اکبر رشاد. - تهران: پژوهشگاه فرهنگ اندیشه اسلامی، ۱۳۸۴. ۳۰۰ ص.

-- (: پژوهشگاه فرهنگ اندیشه اسلامی، ۸۴ کلام و دین پژوهی، ۱۲۳)

ISBN 964-8352-43-7 ریال ۲۹۰۰۰

عنوان اصلی: Ali Akbar Rashad. Contemporary religious research: an understanding of traditional modern and...

چاپ قبلی: دین و اندیشه معاصر، ۱۳۸۲، فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص ۲۹۱ - ۲۹۲ : همچنین به صورت زیر نویس نمایه.

۱. دین - تحقیق - مقاله ها و خطابه ها. ۲. رشاد، علی اکبر، ۱۳۲۵-

-- مصاحبه ها، الف. پژوهشگاه فرهنگ اندیشه اسلامی.

ب. عنوان: چ. عنوان: درنگ و درایتی در گفتمان های سه گانه ی متجدد، متجدد و مجدّد.

۳۹ / ۵۰ / ۱۵۱ / ۲۰۰

کتابخانه ملی ایران ۱۶۸۸۶ - ۸۴ م

فهرست اجمالی

۱۹	پیشگفتار
۲۵	فصل اول: موانع نواندیشی و نظریه پردازی دینی
۵۳	فصل دوم: انسداد اجتهاد
۷۹	فصل سوم: بایسته‌های کنونی دین پژوهی
۹۵	فصل چهارم: نهضت علمی؛ بایدها و نبایدها
۱۳۳	فصل پنجم: آسیب‌شناسی گفتمان متجدد
۱۴۷	فصل ششم: گفتمان مجدد؛ دست‌آوردها، آسیب‌ها و چالش‌ها
۱۶۳	فصل هفتم: احیای دین و اصلاح دین‌داری
۱۷۷	فصل هشتم: بایستگی‌های کنونی فلسفه‌ی اسلامی
۲۰۱	فصل نهم: گفتمان فلسفی نو صدرایی
۲۲۱	فصل دهم: فقه؛ چالش‌ها، کاستی‌ها و بایستگی‌های آن
۲۴۳	فصل یازدهم: توسعه‌ی علم و تکامل معرفت
۲۷۳	تلویحات
۲۹۱	کتابنامه
۲۹۳	فهرست اعلام
۲۹۷	فهرست آیات
۲۹۹	فهرست روایات

فهرست تفصیلی

۱۹	پیشگفتار.....
۲۵	□ فصل اول: موانع نواندیشی و نظریه پردازی دینی.....
۲۵	درآمد: چند تذکار.....
۲۸	نمودار طبقه‌بندی موانع.....
۲۸	تعریف انواع موانع.....
۲۸	الف) موانع انفسی (شخصیتی).....
۲۹	ب) موانع انفسی (معرفتی).....
۲۹	ج) موانع آفاقی (برونی).....
۳۰	اینک شرح برخی از موانع.....
۳۰	موانع فرهنگی.....
۳۰	یک) فقدان سنت تضارب آراء.....
۳۱	دو) فقدان ادب و ادبیات نقد.....
۳۱	سه) سیطره‌ی شخصیت.....
۳۲	چهار) مشهورات‌زدگی.....
۳۳	پنج) فقدان ترابط و تعامل.....
۳۳	شش) حجاب معاصرت.....
۳۳	هفت) خصلت فرافکنی شخصی و صنفی.....

- هشت) افراط و تفریط ۳۴
- نه) خلط اصولگرایی و تحجر ۳۴
- ده) عوام‌زدگی ۳۴
- یازده) موانع اخلاقی ۳۴
- موانع اجتماعی ۳۶
- دوازده) از خود بیگانگی علمی ۳۶
- سیزده) سیاست‌زدگی ۳۷
- چهارده) پسینی شدن نقدها و نظرها ۳۷
- پانزده) مدرک‌گرایی ۳۸
- شانزده) عصری‌سازی افراطی ۳۹
- هفده) آوازه‌گری ۳۹
- هجده) جریان‌های موازی ۳۹
- نوزده) دو قطبی‌انگاری گفتمانی ۴۰
- بیست) آفت‌زدگی ادبیات دینی اجتماعی ۴۰
- موانع روانی ۴۱
- بیست و یک) زوال اعتماد به نفس ۴۱
- بیست و دو) اختناق سپید ۴۱
- بیست و سه) اشعریگری مکتوم ۴۱
- بیست و چهار) عشق کور ۴۲
- بیست و پنج) احساس امنیت کاذب فکری ۴۲
- موانع رویکردی / روشگانی ۴۲
- بیست و شش) جهل به تحولات روشن‌شناختی ۴۳
- بیست و هفت) سیطره‌ی انتزاعی‌اندیشی ۴۳
- بیست و هشت) رکود و رکون در مبانی فلسفی ۴۴
- بیست و نه) تحدید قلمرو اجتهاد ۴۴

- سی) ساختارزدگی ۴۴
- سی و یک) ظاهرگرایی ۴۵
- سی و دو) فقد زمانه آگاهی ۴۶
- سی و سه) نبود سنت کارگروهی ۴۶
- سی و چهار) حرمان مطالعه‌ی بینارشته‌ای ۴۶
- سی و پنج) التقاطی‌گری روش‌شناختی ۴۶
- سی و شش) خلط بدعت‌گذاری با ابداع‌گری ۴۶
- موانع تدبیری و اجرایی ۴۷
- سی و هفت) استیلای رخوت بر مراجع تصمیم‌گیر ۴۷
- سی و هشت) کژی‌ها و کجاستی‌های بی‌شمار نظام آموزشی حوزه و دانشگاه ۴۷
- سی و نه) مشغولیت - و نه مسؤولیت انگاشته شدن تعلیم و تحقیق ۴۷
- چهل) عدم هدفگیری شایسته و فقدان سیاست‌گذاری، اولویت‌بندی ۴۸
- چهل و یک) فقدان نهادهای شایسته و نصابنامه‌های بایسته برای ۴۸
- چهل و دو) مشکل اقتصاد پژوهش ۵۰
- چهل و سه) عدم ترابط و تعامل علمی با جهان اسلام و فرااسلامی ۵۱
- چهل و چهار) مدیریت غلط منابع ۵۱
- چهل و پنج) عدم مدیریت شایسته بر استعدادها ۵۲
- فصل دوم: انسداد اجتهاد ۵۳
- معنا و مبنای اجتهاد: ۵۳
- کارکردهای اساسی اجتهاد: ۵۴
۱. تخریب و تنسیق معرفت دینی ۵۵
۲. تصحیح و تنقیح معرفت دینی ۵۵
۳. تعمیم و توسعه‌ی معارف دین ۵۵
۴. تطبیق و نوآمد سازی دین ۵۵

- ۵۶ رکود و رکون سدگانی در دین پژوهی
- ۵۷ آسیب‌شناسی اجتهاد و تفقه رایج
- ۶۰ بایسته‌های هشت‌گانه‌ی دین پژوهی
- ۶۳ بسط بایسته‌ها
- ۶۶ فقه پویا، فقه سنتی
- ۶۷ فریضه‌های فقه
- ۷۱ ضرورت نقد و نوآوری
- ۷۶ علوم انسانی، دانشگاه و رسالت حوزه
- ۷۷ حسن حوزه
- ۷۹ □ فصل سوم: بایسته‌های کنونی دین پژوهی
- ۷۹ دین پژوهی؛ زوایا و زمینه‌های سه‌گانه
- ۸۱ بایستگی‌های چهارگانه
- ۸۲ عدم تعادل هندسی ابواب کنونی فقه
- ۸۵ پرسش‌های بی‌پاسخ و رسالت ما
- ۸۷ فریضه‌ی روز
- ۹۲ ضرورت فلسفه‌های مضاف
- ۹۵ □ فصل چهارم: نهضت علمی؛ بایدها و نبایدها
- ۹۵ ارکان نهضت علمی
- ۹۷ رکن سوم، شمول
- ۹۹ جنبش معرفتی معاصر شیعی
- ۱۰۳ آفات معطوف به جنبش
- ۱۰۶ بایستگی نهادینه شدن جنبش
- ۱۱۱ تفاوت اصولگرایی و تجرر
- ۱۱۲ گفت‌مان مجدد و دو رقیب آن
- ۱۱۳ اختناق سپید

- نسبت گفتمان‌های سه گانه با مدرنیته ۱۱۶
- پهلوی‌ها و مدرنیسم تصنعی ۱۱۷
- تعامل حوزه و دانشگاه ۱۱۹
- منشور جنبش نرم‌افزاری؛ آفات و آسیب‌ها ۱۲۱
- آسیب‌های روشگانی و رفتاری ۱۲۳
- آسیب‌های مضمونی ۱۲۵
- آسیب‌های رویکردی ۱۲۶
- منشور و بایستگی‌های آن ۱۲۶
- دست‌آوردهای پژوهشگاه در زمینه‌ی نقد و نوآوری دینی ۱۲۸
- فصل پنجم: آسیب‌شناسی گفتمان متجدد ۱۳۳
- درآمد: سه گفتمان ۱۳۳
- آسیب‌شناسی روشی و رفتاری گفتمان متجدد: ۱۳۶
- یک) درآمیختن دانش‌ها و مباحث ۱۳۶
- دو) دیگر شیفتگی و استعاره‌ی الاهیات ۱۳۹
- سه) اصالة التکثر ۱۴۱
- چهار) ظهور الاهیات ژرنالیستی ۱۴۲
- پنج) حربه‌انگاری سیاسی دین پژوهی ۱۴۳
- شش) افراط و تفریط ۱۴۳
- هفت) اصالة التجدد ۱۴۵
- فصل ششم: گفتمان متجدد؛ دست‌آوردها، آسیب‌ها و چالش‌ها ۱۴۷
- نگاهی به دست‌آوردهای گفتمان مجدد: ۱۴۹
- علامه و فلسفه‌ی نوصدراایی ۱۵۰
- استاد و کلام جدید شیعی ایرانی ۱۵۰
- حضرت امام(س) و تحول در فقه سیاسی اجتماعی ۱۵۱
- آغاز جنبش در منطق معرفت ۱۵۱

- ۱۵۲ ارزیابی اجمالی گفتمان مجدد:
- ۱۵۲ یک) فقدان خودآگاهی
- ۱۵۲ دو) فقر نقد
- ۱۵۳ سه) فقد رهبری
- ۱۵۳ چهار) عدم تعامل میان گفتمانی
- ۱۵۳ پنج) انفعال
- ۱۵۴ شش) بی هندسه گی
- ۱۵۴ هفت) خویش ممیزی
- ۱۵۴ هشت) خودگسستگی تاریخی
- ۱۵۵ نه) التزام به توجیه حاکمیت محقق
- ۱۵۶ موانع فراروی گفتمان مجدد
- ۱۵۶ یک) سیطره‌ی اختناق سپید
- ۱۵۸ دو) خرده‌گرایش‌های موازی
- ۱۶۰ سه) سیاست‌زدگی جامعه
- ۱۶۰ چهار) اضطرارهای روزمره
- ۱۶۰ پنج) فقدان سخت‌افزار و نرم‌افزارهای مورد نیاز
- ۱۶۱ شش) زندان زبان
- ۱۶۳ □ فصل هفتم: احیای دین و اصلاح دین‌داری
- ۱۶۳ یک - چیستی احیاگری
- ۱۶۴ دو - خصایل عمومی جنبش‌های احیاگری و محییان
- ۱۶۴ سه - اهداف و انگیزه‌های احیاگری
- ۱۶۴ چهار - رهیافت‌های احیاگران به دین
- ۱۶۵ پنج - روی آوردها و روش‌های احیاگری
- ۱۶۵ شش - آفت‌های نهضت‌های احیاگری
- ۱۶۶ هفت - کارکردها و پی‌آوردهای جنبش‌های احیاگری معاصر

- ۱۶۷ احیاگری دینی چیست؟
- فصل هشتم: بایستگی‌های کنونی فلسفه‌ی اسلامی ۱۷۷
- ۱۷۷ مقدمه:
- ۱۷۸ گروه یکم) بایستگی‌های فلسفه در حوزه‌ی تحقیق و نوآوری:
- ۱۷۸ یک) استنباط و تنسیق معارف عقلی از متون مقدس
- ۱۷۸ دست‌آوردهای استنباط معارف عقل از متون
- ۱۸۱ دو) تبیین کارکردهای عقل در قلمرو دین‌پژوهی و عرصه‌ی دینداری. ۱۸۱
- بخش اول - کلیات ۱۸۱
- بخش دوم - مبانی و دلایل حجیت عقل ۱۸۲
- بخش سوم - انواع کارکرد و کاربرد عقل در دین‌پژوهی ۱۸۲
- بخش چهارم - روش‌شناسی کاربرد عقل در دین‌پژوهی ۱۸۶
- سه) بررسی جامع موانع تحول و تکامل فلسفه‌ی اسلامی ۱۸۷
- چهار) تأسیس فلسفه‌ی فلسفه [ی اسلامی] ۱۸۹
- پنج) تنقیح و بازپیراست فلسفه‌ی اسلامی / ایرانی ۱۹۰
- شش) اصطیاد و تأسیس فلسفه‌های مضاف اسلامی ۱۹۱
- هفت) اهتمام به اجتهاد فلسفی و ۱۹۵
- هشت) بازنگری امور عامه ۱۹۶
- نه) اصلاح هندسه‌ی معرفتی و ساختاری علوم عقلی ۱۹۶
- ده) کاربردی کردن حکمت اسلامی ۱۹۶
- یازده) بسط مطالعات تطبیقی بینامکاتبی ۱۹۷
- دوازده) گسترش پژوهش‌های بینارشته‌ای ۱۹۷
- سیزده) پیشینه پژوهی و تبارشناسی دقیق مباحث ۱۹۷
- چهارده) مطالعه‌ی جامع زمینه‌های ظهور و بسط مکاتب فلسفی ۱۹۷
- پانزده) تألیف تاریخ تفصیلی (و محتوایی) فلسفه (و علوم عقلی) اسلامی ۱۹۷
- شانزده) توسعه، تعمیق و تحکیم جنبش / مکتب نوصدرایی ۱۹۷

- گروه دوم) بایستگی‌های تعلیم فلسفه‌ی اسلامی و فرهنگ سازی فلسفی ... ۱۹۷
- هفده) بررسی جامع موانع و مشکلات تعلیم فلسفه ۱۹۸
- هجده) اصلاح نظام آموزش فلسفه در حوزه‌ها و دانشگاه‌ها ۱۹۸
- نوزده) تعیین گرایش‌های تخصصی متنوع و تأسیس مدارس ویژه، ۱۹۸
- بیست) الزامی کردن آموزش فلسفه‌ی مقدماتی ۱۹۸
- گروه سوم) بایستگی‌های عرصه‌ی ترویج فلسفه‌ی اسلامی ۱۹۸
- بیست و یک) مطالعه‌ی همه جانبه موانع و مشکلات فراگیر نشدن تفکر ۱۹۸
- بیست و دو) دفاع درخور علمی از فلسفه ۱۹۹
- بیست و سه) تألیف دانشنامه‌های جامع و تخصصی ۱۹۹
- بیست و چهار) تنظیم فرهنگ نامه‌های فلسفی ۱۹۹
- بیست و پنج) نگارش رساله‌های منقح متنوع ۱۹۹
- بیست و شش) ترجمه و انتشار متون فلسفی اصیل اسلامی، ۱۹۹
- بیست و هفت) ترغیب فضیلتی حوزه و دانشگاه، به تأسیس انجمن‌های علمی ۱۹۹
- بیست و هشت) برپایی همایش‌ها و هم‌اندیشی‌های فلسفی ۱۹۹
- بیست و نه) دایر کردن کرسی‌های تدریس فلسفه‌ی اسلامی ۱۹۹
- سی) ارسال کتب فلسفی منتشر شده برای ۱۹۹
- فصل نهم: گفتمان فلسفی نوصدرایی ۲۰۱
- ادوار عقلانیت اسلامی ۲۰۱
- دوره‌ی نخست: عقلانیت بسیط ملهم از قرآن ۲۰۱
- گروه‌های چهارده‌گانه‌ی آیات مرتبط به عقلانیت ۲۰۲
- دوره‌ی دوم: ظهور مکاتب حکمی کلامی ۲۰۹
- دوره‌ی سوم: نهضت ترجمه ۲۱۰
- دوره‌ی چهارم: اسلامیت فلسفی (ظهور فلسفه‌ی اسلامی) ۲۱۱
- دوره‌ی پنجم: بلوغ فلسفه‌ی اسلامی ۲۱۵
- دوره‌ی ششم: فلسفه نوصدرایی ۲۱۸

- زمینه‌های پیدایی جنبش نوصدرایی ۲۲۱
- ویژگی‌ها و دست آوردهای فلسفه‌ی نوصدرایی ۲۲۳
- کاستی‌های فلسفه‌ی اسلامی ۲۲۴
- فصل دهم: فقه؛ چالش‌ها، کاستگی‌ها و بایستگی‌های آن ۲۲۷
- طیف‌شنش ضلعی فقه‌ستیزی ۲۲۷
- دو عارضه‌ی افراطی و تفریطی
شرح عارضه‌ی نخست (بی‌مبالاتی علمی)
۱. اصطیاد مشرب مدار ۲۲۹
۲. شرع‌اندود کردن نظرات و نظامات وارداتی ۲۲۹
۳. اباحه‌گرایی و اصالة الحذف ۲۳۰
۴. سیاست‌زدگی ۲۳۰
۵. اصالة التجدد ۲۳۰
۶. روشنفکر زندگی ۲۳۰
۷. شاذگرایی و متفاوت‌گویی ۲۳۱
۸. اهتمام به تکثر و تکثیر آراء ۲۳۱
۹. بدعت‌گزاری به جای بدیع‌پردازی ۲۳۱
۱۰. ژرنالیسم ۲۳۱
- اما سیطره‌ی انسداد اجتهاد و فقر جرات علمی ۲۳۱
- مکاتب و ادوار فقه ۲۳۲
- یک. فقه بسیط و محدث فقیهان ۲۳۲
- دو. فقه اصولی و متکلم فقیهان ۲۳۲
- سه. فقه اخباری و دوره‌ی بازگشت ۲۳۳
- چهار. تجدید حیات اصولی‌گری ۲۳۳
- فهرست کژی‌ها و کاستی‌ها ۲۳۳
۱. محدود‌انگاشتن کارکرد قرآن در اجتهاد ۲۳۴

۲. بی‌مهری به سنت فعلی ۲۳۴
۳. کم‌توجهی به سهم و نقش عقل ۲۳۴
۴. غفلت از نقش فطرت ۲۳۴
۵. عدم اعتنا به نقش اصل عدالت مداری تکوین و تشریح ۲۳۴
۶. اصل جامعه‌گرایی و جامعه‌گری ۲۳۵
۷. نظام سازی ۲۳۵
۸. آفاق ناگشوده ۲۳۵
۹. چیدمان فقه ۲۳۵
۱۰. اصول مغفول در مقام تفهم شریعت ۲۳۶
۱۱. اصطیاد قواعد جدید برای مقام تحقق شریعت ۲۳۶
۱۲. بازنگری و بازنگاری فراگیر ۲۳۶
۱۳. جای خالی منطق جامع فهم دین ۲۳۷
۱۴. علوم جدید دیگر ۲۳۷
- دانش فلسفه‌ی فقه ۲۳۸
۱۵. بررسی جامع موانع نقد و نوآوری ۲۴۰
۱۶. اصلاح نظام آموزش فقه و اصول در حوزه‌ها ۲۴۰
۱۷. زدودن زواید ۲۴۰
۱۸. اصلاح برنامه‌ی تحصیل رشته‌ی فقه در دانشگاه‌ها ۲۴۰
۱۹. جهت‌دهی پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها ۲۴۱
۲۰. دفاع معقول از فقه ۲۴۱
۲۱. توسعه‌ی مطالعات تطبیقی ۲۴۱
۲۲. برپایی کرسی‌های نقد و نظریه‌پردازی ۲۴۱
۲۳. هم‌اندیشی فقہیان ۲۴۱
۲۴. پیشینه‌کاوی و تبارشناسی مباحث ۲۴۱
۲۵. نگارش تاریخ تحلیلی جامع فقه و اصول ۲۴۲

۲۴۲. دانشنامه‌های تخصصی بینامذهبی..... ۲۴۲
۲۴۲. اصطلاحنامه‌های جامع..... ۲۴۲
۲۴۲. ترجمه‌ی آثار اصیل..... ۲۴۲
۲۴۲. تألیف کتب موضوعی به زبان زمان..... ۲۴۲
۳۰. تنظیم رساله‌های فقهی کاربردی مخاطب مدار..... ۲۴۲
- فصل یازدهم: توسعه‌ی علم و تکامل معرفت..... ۲۴۳
۲۴۳. مفهوم‌شناسی «توسعه‌ی علمی»..... ۲۴۳
۲۴۶. فرهنگ دینی و اعتنا به روش تجربی و کارکرد علم..... ۲۴۶
۲۴۸. مفهوم علم نافع..... ۲۴۸
- توسعه‌ی علمی یا تکامل علمی؟..... ۲۵۰
- علم دینی؛ چیستی و معیار آن..... ۲۵۰
- امکان ذو مراتب علم دینی..... ۲۵۲
- فرآیند تکاملی روابط سه‌گانه‌ی بشر با دین..... ۲۵۶
- فهم‌های متفاوت لزوماً متعارض نیستند..... ۲۵۹
- مواجهه‌ی اجتهادی با دین و اجتهاد دینی، مسیر تکامل معرفت دینی است..... ۲۶۰
- فقه فردی؛ فقه سکولار..... ۲۶۴
- چهار بایستگی معرفت دینی..... ۲۶۷
- فلسفه‌ی معرفت دینی و منطق فهم دین..... ۲۶۹
- تلویحات..... ۲۷۳
- کتابنامه..... ۲۸۵
- فهرست اعلام..... ۲۹۱
- (اشخاص، کتاب‌ها، جای‌ها و...)..... ۲۹۳
- فهرست آیات..... ۲۹۷
- فهرست روایات..... ۲۹۹

پیشگفتار

در ساحت حکمت و معرفت دینی، (در ایران و جهان اسلام) اکنون سه گفتمان شاخص، حیات و حضور دارند: گفتمان متجدد سنتی، گفتمان متجدد غربگرا، و گفتمان مجدد احیاگر؛ هرچند این گفتمان‌ها هریک، طیفی از نخبگان فکری و دینی را در خویش جای می‌دهند و هر طیفی نیز از رگه‌های فکری و جرگه‌های گرایشی - گاه متفاوت با هم - فراهم آمده است، اما می‌توان هریک از طیف‌ها را تحت جریانی مشخص و متمایز تعریف و طبقه‌بندی کرد.

جریان متجدد، با خصلتِ تصلب بر میراث بازمانده از سلف، متحجرانه بر مشی و مرام علمی معرفتی سنتی پای می‌فشرد و دیده از دیدار مناظر و مکاتب نوپدید و فراپومی فرو بسته و قرن‌هاست که دین پژوهی را به تحشیه‌نگاری و تعلیق زنی بر آثار و آرای کهن فرو کاسته و اجتهاد را حتا، تقلیدی می‌خواهد!

جریان متجدد، با انقطاع از تبار علمی خود و با بی‌اعتنایی و قدرناشناسی نسبت به ذخائر و خزائن غنی و قویم حکمی و معرفتی خودی، دل در گرو فکر و فرهنگ غرب غالب دارد و با گرتنه‌برداری از جنبش اصلاح دینی در آن دیار و پدیده‌ی پروتستانتیزم مسیحی، آرمان و آرزوی «نودینی» و «پروتستانتیزم اسلامی» را در سر می‌پرورد.

جریان متجدد و گفتمان متجدد - به رغم تعارض طیفی تاریخی و

جامعه‌شناختی‌شان - در یک خصلت، شباهتی تام با هم دارند و آن این که هر دو یک سره و بالمره مقلدند و فاقد جرئت نوآوری و اراده‌ی آزاداندیشی؛ جریان متجمد، مقلد پیشینیان است و گفتمان متجدد مقلد فرنگیان!

در میان مشی افراطی و تفریطی دو گفتمان پیشگفته، جریان مجدد با سه خصلت بین علمی از آن دو متمایز می‌گردد:

۱. وفاداری ارزش‌شناسانه و مجتهدانه به موارث فخیم و قویم خودی،
۲. مواجهه‌ی فعال، نکته‌سنجانه و اصطیادی بارهاورد معرفتی دیگر ملل،
۳. اِفراغ وُسع برای گشودن راهی بدیع، در میان تحجر و تجدد برای احراز سهمی سزاوار در سرمایه‌ی حکمی معرفتی بشری.

این گفتمان سعی می‌کند ضمن شکستن جداره‌های سخت و سستی تحجر، و بستن کُز راهه‌های سستِ سنتِ تجدد، گنجینه‌های حکمی و علمی عمیق و انیق اسلامی را مورد بازکاوی، بازپیرایی و بازآرایی قرار داده آن را به زبان زمان ارائه کند؛ همچنین این جریان بنا دارد به جای دل خوش داشتن به تنها انتقاد از دیگران یا انقیاد و دل بستن به بیگانگان، در صفحه‌ی شطرنج جهانی تفکر، با رقیبان پنجه انداخته خود نیز طرحی نو دراندازد؛ راقم سطور بر این باور است که راه برون رفت از مرداب سکون و رکون و گرداب هرزه‌گویی و کفر درایی رایج و دارج، تنها و تنها، تقویت و تعمیق دین‌پژوهی نوع سوم است.

دفتری که پیش رو گشوده دارید از شماری مقاله و مقالت فراهم آمده که طی سنوات اخیر در مناسبات گوناگون به زبان و خامه‌ی این کمین‌کهبین جاری شده است. هرچند به اقتضای فواصل و فضاها، متفاوت کتابت و خطابت آن‌ها، توقع سازمان تألیفی منسجمی از آن نمی‌باید برد، بلکه و بسا که تکرار و تهافت نیز گهگاه و لاجرم، در آن رخ داده است، اما قابل انکار نیست که خطابه‌ها و مقاله‌ها، در این جهت با همدیگر مشترکند که همگی یکسره توصیف و تنقید، و آسیب‌شناسی و آفت‌زدایی دین‌پژوهی معاصر و گفتمان‌های سه‌گانه‌را و وجهی

همت دارند.

کتاب، شامل دوازده مطلب است که ذیل یازده فصل و یک پیوست سامان یافته. مطلب نخست تحت عنوان «موانع نواندیشی و نظریه پردازی دینی»، به شرح و شناسایی موانع نوآوری در دین پژوهی پرداخته است؛ با توجه به خطورت امر اجتهاد و ضرورت تحول در علوم دین، بازشناسی و مواجهه با عوامل رکود این حوزه از اهمیت فراوانی برخوردار است.

مراد از موانع، هرگونه عامل سلبی و ایجابی است که سبب رکود و فتور نوآوری علمی گردد از باب تسامح، به «عدم مقتضی» نیز مانع اطلاق کرده‌ایم. کاربردی‌ترین تقسیم موانع، تفکیک آن به برونی و درونی (آفاقی و انفسی) است؛ عوامل بازدارنده‌ای که معطوف به بیرون وجود محققان و اصحاب علوم دین است، آفاقی نامیده می‌شود و عواملی را که به نحو درونی، ازباب علم دین را از تولید علمی بازداشته، انفسی می‌نامیم. در این مقال، این موانع به طرز منطقی تقسیم و انواع هر قسم تعریف شده است، و در ادامه، چهل و پنج مورد از موانع، بررسی شده است؛ موانع نواندیشی به دوازده گروه به شرح زیر تقسیم می‌شود:

الف. موانع انفسی (شخصیتی): ۱. موانع منشی، ۲. موانع روانی، ۳. موانع تدبیری.

ب) موانع انفسی (معرفتی): ۴. موانع بینشی و فلسفی، ۵. موانع معرفت‌شناختی، ۶. موانع رویکرد - دین‌شناسی، ۷. موانع روشگانی.

ج - موانع آفاقی (برونی): ۸. موانع اخلاقی، ۹. موانع فرهنگی، ۱۰. موانع تاریخی، ۱۱. موانع اجتماعی، ۱۲. موانع مدیریتی.

تفصیل بحث را در تحقیق مبانی و موانع نوفهمی و نظریه پردازی دینی که در دست پژوهش و نگارش دارم آورده‌ام.

دومین بحث، مقالتهی است با عنوان «انسداد اجتهاد» که ضمن اشاره به معنا و

کارکردهای اجتهاد، به آسیب‌شناسی تفقه رایج و ضرورت‌های هشتگانه‌ی معطوف به نهاد و نظام دین پژوهی پرداخته است.

سومین مطلب، عهده‌دار توضیح بایسته‌های کنونی دین پژوهی از جمله: ضرورت بازپژوهی، بازپیرایی، بازآرایی موارث علمی اسلامی است و بر لزوم نوآوری و نظریه‌پردازی در معرفت دینی و نیز اصلاح هندسه‌ی علوم دین انگشت تأکید نهاده است. (این سه مطلب، و بخش‌هایی از برخی مقالات دیگر، باید نقد گفتمان سنتی قلمداد شود).

چهارمین مطلب، ارکان نهضت علمی معرفتی را بازگفته و باید‌ها و نبایدهای نقد و نوآوری را طرح و شرح کرده است.

در فصل پنجم، گفتمان متجدد، در بوته‌ی آسیب‌شناسی قرار گرفته؛ خطابه‌ی ششم، دست آوردها، چالش‌ها و آسیب‌های گفتمان مجدد را باز کاویده است؛ هفتمین بحث، چپستی، اهداف و رهیافت‌ها و آسیب‌های احیاگری را، به طور گزیده و چکیده بر رسیده است.

در فصل هشتم، سی بایستگی درباره‌ی بسط و بالندگی، و بازپژوهی و نوسازی فلسفه‌ی اسلامی، در سه زمینه‌ی زیر مطرح شده است: الف. تحقیق و نوآوری، ب. آموزش فلسفه و فرهنگ سازی فلسفی، ج. ترویج فلسفه‌ی اسلامی و انزوا زدایی از آن.

گفتمان فلسفی نوصدرایی که به قصد معرفی فلسفه‌ی معاصر ایران، در قالب سخنرانی در دانشکده فلسفه‌ی دانشگاه آتن، بر زبان راقم آمده، و پس از ویراست، صورت مقاله یافته و اینک در این مجموعه جای گرفته است.

مشروح دو بحث اخیر در رساله‌ی فلسفه‌ی نوصدرایی آمده است، در مطلب دهم ضمن واری اجمالی طیف جریان‌های فقه سنتی، و ذکر ده آسیب نوپدید، باسی کاستگی و بایستگی در عرصه‌ی فقه پژوهی طرح و شرح شده است.

واپسین فصل، حاصل مصاحبه‌ای است که در آن به مسائل تولید و توسعه‌ی علم و تکامل معرفت دینی همچنین معنا و مراتب علم دینی پرداخته‌ام. منظومه‌ی *تلویحات*، دوازدهمین مطلب کتاب است و عمده‌ی مدّعیات خطابه‌ها و مقاله‌های گرد آمده در این دفتر را به لسان شعر و با طرایف و ظرایف ویژه‌ی این فن، باز سروده است. *تلویحات*، حاشیه‌ای است بر منشور روحانیت که با انگیزه فراخوانی حوزه، به نقد و اصلاح و تحول، در تاریخ ۶۸/۱۲/۳ از سوی حضرت امام (س) صادر شده است.

در خلال خطابات و مقالات، نکات و جهات نویی - هرچند خام و گاه خلافاً نظرات رایج و دارج - طرح گردیده است، از ارباب فکر و اصحاب فضل خاصه حوزویان، فروتنانه تقاضا می‌کنم به این مجموعه به دیده‌ی نقد و نصیح بنگرند و این بی‌بضاعت را از نظرات و ارشادات خیرخواهانه‌ی خود محروم ندارند؛ از جوان‌ترها نیز استدعا می‌کنم از داوری یک‌جانبه و شتاب‌آلود پرهیزند و مجموع دیدگاه‌های راقم را یکجا، مبنای قضاوت قرار دهند.

فصول و مقالات یکم، هشتم، نهم و دهم، در این چاپ جایگزین مقالات فلسفه‌ی دین، آب حیوان به ظلمت بردن، و دیباچه‌ای بر منطق فهم دین شده و این سه مقاله به کتاب *فلسفه‌ی دین*، انتقال یافته است.

وَقَمْنَا اللَّهُمَّ لِمَا تَحَبَّ وَ تَرْضَى وَ إِهْدِنَا إِلَى السَّدَادِ وَ الرَّشَادِ، فَإِنَّكَ خَيْرُ مُوقِّعٍ وَ هَادٍ.

علی اکبر رشاد